

برنامه «گروه تخصصی اخلاق در علم و فناوری» معاونت پژوهش و فناوری جهاد دانشگاهی

۱- مقدمه

امروزه اداره جوامع انسانی بر اساس اصول و استانداردهای علمی و اخلاقی، یکی از اصول بنیادین حکمرانی خوب تلقی می‌شود. مدیریت بخش‌های مختلف سازمان‌ها از جمله سیاستگذاری، تخصیص منابع، مدیریت سرمایه‌های مالی و انسانی، ارائه خدمات متنوع، آموزش و پژوهش و حتی مسائل کلان‌تری مانند تحقق عدالت و ایفای نقش اجتماعی سازمان‌ها، زمانی می‌تواند اثربخش باشد که بر مبنای رعایت استانداردهای علمی و اخلاقی صورت گیرد. در این راستا برای توسعه اصول و استانداردهای اخلاقی در جهاددانشگاهی، «گروه تخصصی اخلاق در علم و فناوری» در معاونت پژوهش و فناوری جهاددانشگاهی در اردیبهشت سال ۱۴۰۵ تشکیل شد تا همه‌ذی‌نفعان در داخل و خارج جهاد دانشگاهی بتوانند در انجام فعالیت‌های خود از حمایت این گروه تخصصی، بهره‌مند شوند. محورهای اصلی فعالیت «گروه تخصصی اخلاق در علم و فناوری» عبارت از «اخلاق در پژوهش»^۱، «اخلاق حرفه‌ای»^۲ و «اخلاق زیست محیطی»^۳ است.

۲- تعاریف

الف) اخلاق: به معنای اصول و قواعد اخلاقی است که زندگی حرفه‌ای افراد یا گروه‌ها را اداره می‌کند. این اصول اخلاقی شامل استانداردهایی است که غالباً توسط افراد یا گروه‌ها تدوین می‌شوند و متاثر از عواملی مانند شغل، رشته و سازمان است. ب) اخلاق در پژوهش: به معنای به کارگیری اصول و استانداردهای اخلاقی در تمامی مراحل انواع پژوهش‌ها از جمله طراحی و اجرای پژوهش و همچنین انتشار آثار منتج از پژوهش است.

ج) اخلاق حرفه‌ای: به معنای هنجارهای اخلاقی رفتار فردی و سازمانی مورد انتظار از شاغلین حرفه است. این افراد دارای دانش و مهارت تخصصی بوده و چگونگی استفاده از این دانش و مهارت در ارائه خدمات به عنوان «اخلاق حرفه‌ای» محسوب می‌شود.

د) اخلاق زیست محیطی: به معنای رابطه اخلاقی انسان با محیط زیست است. اخلاق زیست محیطی معتقد است که محیط زیست نه تنها بخش مهمی از جهان است بلکه بخشی کاربردی و حیاتی برای زندگی انسان محسوب می‌شود و ضروری است که افراد و سازمان‌ها در قالب رعایت اصول و استانداردهای اخلاقی، به این امر احترام بگذارند.

۳- رسالت^۴

۳-۱- صیانت از حقوق، کرامت، سلامتی، رفاه، ایمنی و امنیت «شرکت کنندگان در پژوهش، اهدا کنندگان نمونه‌های زیستی، پژوهشگران و حیوانات آزمایشگاهی در طی پژوهش» و «افراد در محیط‌های شغلی علمی و فناوریانه»

۳-۲- نظارت بر رعایت استانداردهای حاکم بر محافظت از افراد، داده‌ها، نمونه‌های زیستی، محیط‌های شغلی و محیط زیست در طی فرایندهای علمی و فناوریانه

¹ Research Ethics

² Professional Ethics

³ Environmental Ethics

⁴ Mission

۳-۳- حفظ و دفاع از حیثیت علمی جهاددانشگاهی به واسطه دیده بانی رعایت اصول اخلاق در علم و فناوری

۴- چشم انداز^۱

گروه تخصصی اخلاق در علم و فناوری جهاددانشگاهی در راستای ایفای مسئولیت خود به گونه ای عمل خواهد نمود تا جهاددانشگاهی مرجع و سرآمد در پایبندی و ترویج اصول اخلاق در علم و فناوری در کشور باشد.

۵- اهداف راهبردی^۲

- ۵-۱- ارتقای فرهنگ کاربرد اصول اخلاق در علم و فناوری
- ۵-۲- ارتقای دانش، نگرش و مهارت اعضای هیات علمی، پژوهشگران، دانشجویان و سایر ذی نفعان در خصوص اصول اخلاق در پژوهش
- ۵-۳- تقویت مسئولیت پذیری، صداقت، انصاف، پاسخگویی و رعایت استانداردهای حرفه‌ای در محیط‌های شغلی علمی-فناورانه
- ۵-۴- ترویج مسئولیت پذیری علمی و فناورانه در قبال محیط زیست و توسعه پایدار

۶- راهبردها^۳

- ۶-۱- بررسی و نظارت بر پژوهش های جهاددانشگاهی از نظر رعایت اصول اخلاق در پژوهش
- ۶-۲- نظارت بر رعایت اصول اخلاق حرفه ای در محیط های شغلی علمی-فناورانه
- ۶-۳- تعریف و استقرار اصول اخلاق زیست محیطی در فعالیتهای علمی و فناوری و نظارت بر رعایت آن ها
- ۶-۴- طراحی و اجرای دوره های آموزشی و همچنین ارائه مشاوره های مرتبط با اصول اخلاق در علم و فناوری
- ۶-۵- ترویج گفت و گوی عمومی (مانند برگزاری نشست ها، کنفرانس ها و وبینارها) برای تبادل نظر درباره موضوعات مرتبط با اصول اخلاق در علم و فناوری
- ۶-۶- توسعه همکاری های داخل و خارج سازمانی برای «تدوین سیاست ها، راهنماها و دستورالعمل های مرتبط»، «تبادل تجربیات» و «جذب منابع مورد نیاز»

۷- ساختار

«گروه تخصصی اخلاق در علم و فناوری» طبق ساختار مصوب، دارای دو قسمت و یک دبیرخانه به شرح ذیل است:

- ۷-۱- قسمت پیگیری پژوهش ها و تخلفات پژوهشی
- ۷-۲- قسمت استاندارد سازی و نظارت
- ۷-۳- دبیرخانه کارگروه اخلاق در پژوهش جهاددانشگاهی

۸- شرح وظایف

شرح وظایف «گروه تخصصی اخلاق در علم و فناوری» با توجه به ساختار گروه، به شرح ذیل است:

۸-۱- شرح وظایف بخش پیگیری پژوهش ها و تخلفات پژوهشی

— هماهنگی جهت تدوین برنامه های راهبردی و عملیاتی مرتبط با اخلاق در پژوهش و تخلفات مرتبط، جهت تصویب در مراجع ذیصلاح؛

¹ Vision

² Goals

³ Strategies

- همکاری و مشارکت در تدوین دستورالعمل‌ها، استانداردها و راهنماهای مرتبط با پژوهش و تخلقات پژوهشی جهت تصویب در مراجع ذیصلاح؛
- هماهنگی و نظارت بر اجرای دستورالعمل‌ها، استانداردها و راهنماهای مرتبط از جمله هماهنگی برای اجرای پژوهش‌های جهاددانشگاهی منطبق با اصول اخلاق در پژوهش؛
- رصد و پیگیری موضوع تخلقات پژوهشی در جهاددانشگاهی و ارائه گزارشات کارشناسی به مراجع ذیصلاح؛
- بررسی و آسیب‌شناسی علل و زمینه‌های بروز تخلقات پژوهشی و اعمال تدابیر پیشگیرانه در جهاددانشگاهی؛
- پیگیری و هماهنگی‌های درون سازمانی و برون سازمانی برای اجرای فعالیت‌های مرتبط؛
- ارائه مشاوره به ذی‌نفعان درباره فرایندهای علمی و اجرایی مرتبط؛
- ترویج و اطلاع‌رسانی در خصوص راهبردها، برنامه‌ها، استانداردها، دستورالعمل‌ها و سایر مستندات و مصوبات مرتبط؛
- هماهنگی جهت تدوین محتواهای آموزشی مرتبط؛
- هماهنگی و حمایت از برگزاری کارگاه‌های آموزشی، همایش‌ها، نشست‌های علمی مرتبط؛
- مدیریت و به‌روز رسانی وب‌سایت کارگروه اخلاق در پژوهش جهاددانشگاهی.

۲-۸- شرح وظایف بخش استاندارد سازی و نظارت

- همکاری و مشارکت در تدوین دستورالعمل‌ها، استانداردها و راهنماهای مرتبط جهت تصویب در مراجع ذیصلاح؛
- نظارت بر اجرای دستورالعمل‌ها، استانداردها و راهنماهای مرتبط در جهاددانشگاهی (مانند نظارت بر فرایند اعتباربخشی مراکز حیوانات آزمایشگاهی، نظارت بر استاندارد عملکرد بانک‌های زیستی، مالکیت معنوی و امثالهم)؛
- پیگیری و هماهنگی‌های درون سازمانی و برون سازمانی برای اجرای فعالیت‌های مرتبط؛
- ارائه مشاوره به ذی‌نفعان درباره فرایندهای علمی و اجرایی مرتبط؛
- ترویج و اطلاع‌رسانی در خصوص استانداردها و دستورالعمل‌های مرتبط؛
- هماهنگی جهت تدوین محتواهای آموزشی مرتبط؛
- هماهنگی و برنامه‌ریزی برای برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی مرتبط.

۳-۸- شرح وظایف دبیرخانه کارگروه اخلاق در پژوهش جهاددانشگاهی

طبق «دستورالعمل نحوه تشکیل، روش کار و شرح وظایف کارگروه/ کمیته‌های اخلاق در پژوهش» که توسط معاونت تحقیقات و فناوری وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ابلاغ شده است، ساختارهای کارگروه/ کمیته‌های اخلاق در پژوهش در کشور عبارت از «کارگروه وزارتی اخلاق در پژوهش»، «کارگروه اخلاق در پژوهش موسسه»، «کمیته اخلاق در پژوهش‌های زیست‌پزشکی» و «کمیته‌های تخصصی» است. «کارگروه اخلاق در پژوهش موسسه» در سطح موسسه تشکیل می‌شود و مسئول تشکیل و نظارت بر «کمیته‌های اخلاق در پژوهش‌های زیست‌پزشکی» و «کمیته‌های تخصصی» تحت پوشش خود است. اعتبارنامه «کارگروه اخلاق در پژوهش جهاددانشگاهی» به عنوان «کارگروه اخلاق در پژوهش موسسه» توسط «کارگروه وزارتی اخلاق در پژوهش» صادر شده و «رییس جهاددانشگاهی» به عنوان رئیس و «معاون پژوهش و فناوری جهاددانشگاهی» به عنوان دبیر کارگروه اخلاق در پژوهش جهاددانشگاهی است. شایان ذکر است که در حال حاضر پنج کمیته اخلاق در پژوهش‌های زیست‌پزشکی (شامل کمیته‌های اخلاق در پژوهش پژوهشگاه ابن سینا، پژوهشگاه رویان، پژوهشگاه معتمد، جهاددانشگاهی مشهد و دانشگاه علم و فرهنگ) و یک «کمیته تخصصی اخلاق در کار با حیوانات آزمایشگاهی» تحت پوشش «کارگروه اخلاق در پژوهش جهاددانشگاهی» تشکیل شده و مشغول به فعالیت هستند. «دبیرخانه کارگروه اخلاق در پژوهش جهاددانشگاهی» متناظر با دبیرخانه تمامی کارگروه‌های اخلاق در پژوهش در کشور، تحت نظارت «کارگروه وزارتی اخلاق در پژوهش» بوده و منطبق با اصول ابلاغی کارگروه وزارتی فعالیت می‌نماید. شرح وظایف «دبیرخانه کارگروه اخلاق در پژوهش جهاددانشگاهی» به شرح زیر است:

- اداره جلسات کارگروه در غیاب رئیس (توسط دبیر)؛
- برنامه‌ریزی فعالیت‌های مرتبط با «اخلاق در پژوهش» در جهاددانشگاهی؛
- تنظیم دستور جلسات، صورت جلسات، دعوت و حضور و غیاب اعضا، تعیین و دعوت از مشاوران، انجام مکاتبات، اخذ امضای مصوبات و اخذ امضای فرم «اظهارنامه تعارض منافع اعضا»؛
- تنظیم مصوبات و ابلاغیه‌های کارگروه اخلاق در پژوهش جهاددانشگاهی؛
- پیگیری و نظارت بر حسن اجرای مصوبات، دستورالعمل‌ها، راهنماها، بخشنامه‌ها و سیاست‌های ابلاغ شده توسط کارگروه وزارتی اخلاق در پژوهش؛
- هماهنگی فعالیت‌های کارگروه اخلاق در پژوهش جهاددانشگاهی با کارگروه وزارتی اخلاق در پژوهش؛
- پایش و نظارت بر عملکرد کمیته‌های اخلاق در پژوهش‌های زیست‌پزشکی و کمیته‌های تخصصی تحت پوشش؛
- کارشناسی طرح‌نامه‌ها یا سایر مستندات ارجاعی به کارگروه اخلاق در پژوهش جهاددانشگاهی؛
- نظارت اخلاقی بر اجرای طرح‌نامه‌های مصوب؛
- کارشناسی اولیه موارد تخلفات پژوهشی؛
- ارائه مشاوره درباره موارد مرتبط با اخلاق در پژوهش به ذی‌نفعان؛
- تنظیم گزارش عملکرد کارگروه؛
- مدیریت اطلاعات، ثبت و سازماندهی و نگهداری اسناد.